

ΠΑΝΑΓ. Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΤΩΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΘΕΩΡΙΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ -Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΣ-

1929

ΕΥΣΕΒΕΙΟΣ Κ.Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΠΑΝΑΓ. Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΤΩΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΘΕΩΡΙΩΝ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ - Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΣ -

1929

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ.ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Ε.γ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α'

1. — Δὲν ὑπάρχει ἐπιστήμη ἐστερημένη ἱστορίας. Ἡ ἀναζήτησις τῆς ἀληθείας κινεῖται ἐν τῷ χρόνῳ. Ἡ παρακολούθησις τῶν φάσεων, ὑφ' ἧς ἀνεζητήθη καὶ ἀναζητεῖται αὕτη, ἀποτελεῖ προϋπόθεσιν τῆς κατανοήσεως τῶν θεμελιωδῶν προβλημάτων, ἐπὶ τῶν ὁποίων βασιζέται ἐπιστήμη τις. Αἱ φάσεις αὗται διαδέχονται ἀλλήλας οὐχὶ πάντοτε κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν φυσικὴν διαδοχὴν τῶν προσώπων, ἅτινα ἀποτελοῦσι τοὺς φορεῖς αὐτῆς. Ὑπάρχουν περιπτώσεις— καὶ αἱ περιπτώσεις αὗται εἶναι πολλαί—, καθ' ἧς ἡ φυσικὴ διαδοχὴ καὶ ἡ ἀλλαγὴ τῶν προσώπων οὐδόλως μεταβάλλει τὴν φάσιν, ὑφ' ἣν ἀναζητεῖται ἡ ἀλήθεια. Ὑπάρχουν ἀντιθέτως καὶ περιπτώσεις—περιπτώσεις ὡσαύτως πολλαί—, καθ' ἧς ἡ πραγματικὴ μεταβολὴ φάσεων οὐδόλως συμπίπτει πρὸς ἀλλαγὴν προσώπων. Αἱ πρῶται περιπτώσεις συνιστοῦν τὴν ὑπαρξίν σχολῆς καὶ ὑπερπροσωπικῆς ἐνότητος πνευματικῶν προσανατολισμῶν. Κατ' αὐτὰς ἡ ἀλλαγὴ τῶν προσώπων ἀποτελεῖ γεγονός σχεδὸν τυχαῖον. Αἱ ἄλλαι περιπτώσεις συνιστοῦν τὴν ὑπαρξίν προσώπου διερχομένου πολλὰς φάσεις πνευματικῶν προσανατολισμῶν. Κατ' αὐτὰς τὸ ἀμετάβλητον τοῦ προσώπου ἀποτελεῖ γεγονός σχεδὸν τυχαῖον.

2. — Ἡ ἱστορία ἐπιστήμης τινὸς διακρίνεται συνήθως εἰς δύο περιόδους: εἰς τὴν περίοδον τῆς παιδικῆς καὶ τὴν περίοδον τῆς ὠρίμου ἡλικίας τῆς. Κατὰ τὴν παιδικὴν αὐτῆς ἡλικίαν ζῆ ἡ ἐπιστήμη ὑπὸ κηδεμονίαν. Ταύτην ἀσχεῖ συνήθως ἄλλη τις, ἡνδρωμένη ἤδη, ἐπιστήμη, ὑπὸ τὴν στέγην τῆς ὁποίας ἐπιχειρεῖ τοὺς πρώτους ἐλλειπεῖς

προσανατολισμούς αὐτῆς ἢ νέα ἐπιστήμη. Κατὰ τὴν ὄριμον ἡλικίαν χειραφετεῖται αὕτη ἀπὸ τῆς στέγης τοῦ κηδεμόνος της καὶ διεκδικεῖ αὐτεξούσιον ὑπόστασιν. Ἡ διεκδίκησις αὕτη οὐδέποτε ικανοποιεῖται πλήρως, δηλαδὴ οὐδέποτε ὁδηγεῖ πρὸς γενικῶς ἀνεγνωρισμένον τέρμα ἐρεύνης. Ἐὰν ὑφίσταντο τέρματα ἐρεύνης, θὰ ἔπαυον κατ' ἀνάγκην ὑφιστάμεναι αἱ ἐπιστῆμαι.

3.— Ὑπάρχουσιν ἐπιστῆμαι, εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν ὁποίων συμβάλλουσι καὶ γεγονότα ξένα πρὸς τὴν ἐπιστήμην. Τὰ γεγονότα αὐτὰ ἀνήκουσι συνήθως εἰς τὸ πλαίσιον τῆς κρατικῆς πολιτικῆς ἢ τῶν πρακτικῶν ἀναγκῶν. Ἐπὶ τὴν ἐξέλιξιν π. χ. τῆς ἐπιστήμης τοῦ Δικαίου ἢ τῆς Θεολογίας ἐπέδρασε τὸ κράτος ἐν τῇ ἀσκήσει τῆς καθαρῶς πολιτικῆς ἐξουσίας αὐτοῦ. Ἡ ἐπίδρασις αὕτη ἐξεδηλώθη ἄλλοτε μὲν κατὰ τρόπον εὐεργετικόν, ἄλλοτε δὲ κατὰ τρόπον πειστικόν. Πάντως ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον εἶναι βέβαιον καὶ χαρακτηρίζει τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πλείστων παλαιότερων ἐπιστημῶν, εἶναι τοῦτο: ὅτι αὐταὶ ὀφείλουσιν τὴν γενικὴν σχεδὸν ἀναγνώρισιν αὐτῶν ὡς ἐπιστημῶν εἰς τὸ κράτος καὶ εἰς τὴν οἰοῦναι πολιτικὴν ἐξουσίαν ἀσχοῦσαν ἐκκλησίαν ἢ— ὡς π. χ. πολλαὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν— εἰς καθαρῶς πρακτικὰς ἀνάγκας¹. Ἡ παρακολούθησις τῆς ἱστορίας τοιούτων ἐπιστημῶν θὰ ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ συνδυασθῇ καὶ πρὸς τὴν μελέτην τῶν ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν ἐπιδρασάντων ἐξωἐπιστημονικῶν παραγόντων.

4.— Ἡ κοινωνιολογία εἶναι ἐπιστήμη σχετικῶς νέα. Ἄν καὶ ὑπερέβη αὕτη τὸ στάδιον τῆς παιδικῆς ἡλικίας της καὶ ἐχειραφετήθη ἀπὸ τῆς κηδεμονίας ἄλλων παλαιότερων ἐπιστημῶν, διεκδικήσασα αὐτεξούσιον ὑπόστασιν, ἡ γένεσις της ἀνάγεται πάντως εἰς ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἐξωἐπιστημονικοὶ παράγοντες, ἰδίᾳ τὸ κράτος καὶ ἡ ἐκκλησία, ἔπαυσαν ἐπηρεάζοντες τὴν ἐπιστήμην. Τοῦτο ἐδυσχέρανεν ἐν μέρει τὴν ἀναγνώρισιν αὐτῆς, διότι, ἐλλειπούσης τῆς προστασίας τοῦ κράτους ἢ τῆς ἐκκλησίας, ἐπετράπη παντὸς εἶδους ἀμφισβή-

¹ Πρὸς. καὶ L. v. Wiese, Soziologie (Sammlung Göschen), Berlin und Leipzig 1926, σ. 7.

τησις τῆς ὑποστάσεως αὐτῆς ὡς ἐπιστήμης, ἀμφισβήτησις, ἢ ὁποία ἄλλοτε, εἰς ἐποχὰς παλαιότερας, θὰ ἐχαρακτηρίζετο ὡς στρεφομένη κατὰ τῶν προστατευουσῶν αὐτὴν δυνάμεων. Ἡ ἔλλειψις ὁμοῦ τῆς προστασίας τοῦ κράτους ἢ τῆς ἐκκλησίας, ἂν καὶ ἐδυσχέρανε τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κοινωνιολογίας ὡς ἐπιστήμης, ὠφέλησεν ἐν τούτοις αὐτὴν ὑπὸ ἔποψιν γενικωτέραν. Οὐδεμία ἐπιστήμη ἐχαρακτηρίσθη ἐν τῇ διαμορφώσει αὐτῆς ὑπὸ τῆς καταπληκτικῆς ἐλευθερίας τῆς σκέψεως καὶ ἐρεῦνης, ἢ ὁποία χαρακτηρίζει τὴν κοινωνιολογίαν. Ἡ κοινωνιολογία δὲν ἐγνώρισε φραγμὸν ἐν τῇ ἐρεύνη αὐτῆς. Τοῦτο ἠμπόδισε μὲν ἐν μέρει τὴν αὐστηρὰν ὁρθοεσίαν τῶν ὄντων, πρὸς γνῶσιν τῶν ὁποίων ἐστράφη αὐτὴ, ἐπέτρεψεν ὁμοῦ τὴν ἀνεξέλεγκτον καὶ ἀκατάσχετον ἐμβάθυνσιν εἰς τὴν οὐσίαν αὐτῶν.

Ἡ.— Οὕτε ἦτο ὁμοῦ δυνατόν νὰ βασισθῇ ἡ κοινωνιολογία ἐπὶ τοῦ κράτους ἢ τῆς ἐκκλησίας καὶ νὰ ἀρυσθῇ ἐξ αὐτῶν τὴν ἰσχὺν καὶ ἀναγνώρισιν αὐτῆς. Ἐὰν ἐβασίζετο ἐπ' αὐτῶν, θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξυπηρετήσῃ ὠρισμένας ἰδέας καὶ ὠρισμένους σκοπούς. Ἡ ἐξυπηρέτησις ἰδεῶν καὶ σκοπῶν, κειμένων ἐκτὸς τῶν ἐπιστημονικῶν ὁρίων τῆς, θὰ ἐνεφάνιζεν αὐτὴν ὡς Μεταφυσικὴν ἢ Πολιτικὴν. Ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ κοινωνικὴ φιλοσοφία εἶχον ἀνεκάθεν ἀπασχολήσει — ἀδιάφορον ἂν συστηματικῶς ἢ ὄχι — τὰ πνεύματα τῶν ἐκάστοτε προεχόντων διανοουμένων. Αἱ τοιαῦται ὁμοῦ ἐπασχολήσεις οὐδεμίαν ἔχουν σχέσιν πρὸς τὴν ἐπιστήμην τοῦ κοινωνικοῦ. Αὕτη δυνατόν νὰ ἀρύεται ἐξ ἐκείνων — ὅπως ἀρύεται πᾶσα νεωτέρα ἐπιστήμη ἐκ τῶν προηγηθεισῶν αὐτῆς δοξῶν, ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν — διδάγματα καὶ ὠφελήματα, σχέσις ὁμοῦ συνεχείας οὐδόλως εἶναι δυνατόν νὰ πιστοποιηθῇ μεταξὺ τῆς κοινωνιολογίας ὡς ἐπιστήμης καὶ τῶν παλαιότερων ἐκείνων προσανατολισμῶν τοῦ πνεύματος. Οὗτοι ἄλλωστε ἐξηκολούθησαν ὑφιστάμενοι καὶ παραλλήλως πρὸς τὴν νέαν ἐπιστήμην. Τὸ ὅτι διεξεδίκησαν κατ' ἀρχὰς ἐπ' αὐτῆς δικαιώματα κηδεμονίας εἶναι βεβαίως γεγονός. Τόσον ἡ Φιλοσοφία ὅσον καὶ ἡ Πολιτικὴ ἐδίδαξαν εἰς τὴν νέαν ἐπιστήμην τοὺς πρώτους βηματισμοὺς αὐτῆς. Τὸ γεγονός ὁμοῦ τοῦτο δὲν ἔχει τόσην σημασίαν, ὅση ἀποδίδεται ὑπὸ τινῶν εἰς αὐτό. Καὶ δὲν ἔχει τὴν συνήθως ἀποδιδομένην εἰς αὐτὸ σημασίαν, διότι α') πλὴν τῆς Φιλοσοφίας καὶ τῆς Πολιτικῆς

λοσοφίας καὶ Πολιτικῆς, ὑπῆρξαν καὶ ἄλλαι ἐπιστῆμαι, ὡς π. χ. ἡ βιολογία καὶ ἡ ψυχολογία, αἱ ὁποῖαι διεξεδίκησαν κηδεμονίαν ἐπὶ τῆς ἐκκολαπτομένης κοινωνιολογίας, καὶ β') — ὅπερ καὶ σπουδαιότερον — ἡ ὑπὸ τὴν Φιλοσοφίαν καὶ Πολιτικὴν προσωρινὴ στέγασις τῆς κοινωνιολογίας — ἂν καὶ ἐπηρέασεν αὐτὴν κατ' ἀρχὰς — ἔδωσεν ἐν τούτοις μετὰ ταῦτα ἀφορμὴν εἰς τὴν πλήρη ἀποκρυστάλλωσιν καὶ ἀναγνώρισιν τῆς θεμελιώδους διαφορᾶς μεταξὺ τῆς κηδεμονευθείσης ἐπιστήμης καὶ τῶν κηδεμονευσάντων αὐτὴν πνευματικῶν κόσμων.

B'

6. — Ἡ παρακολούθησις τῆς ἱστορίας ἐπιστήμης τινὸς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ εἰ μὴ ἐπὶ τῇ βάσει ὠρισμένου κριτηρίου. Καὶ ἐὰν ἀκόμη ὁ συγγραφεὺς τοιαύτην ἱστορίαν δὲν πρόκειται νὰ προβῇ εἰς κριτικὴν τῶν διαφόρων θεωρητικῶν φάσεων, ὑφ' ἃς ἐξεδηλώθη αὕτη, ὀφείλει οὗτος — ἔστω καὶ σιωπηρῶς καὶ ἄνευ προηγουμένης λογοδοσίας — νὰ ἐκλέξῃ τὰς θεωρίας. περὶ τῶν ὁποίων θὰ πραγματευθῇ. Διὰ νὰ περιλάβωμεν εἰς τὴν ἱστορίαν π. χ. τῆς κοινωνιολογίας θεωρίαν τινά, πρέπει ἡ θεωρία αὕτη νὰ εἶναι κοινωνιολογικὴ ἢ τοῦλάχιστον νὰ ἔχῃ σχέσιν ἄμεσον πρὸς τὰς μετὰ ταῦτα ἢ καὶ παραλλήλως πρὸς αὐτὴν ἀναπτυχθείσας κοινωνιολογικὰς θεωρίας. Ποῖον ὁμως θὰ θεωρήσωμεν ἐν τῷ προκειμένῳ ὡς κριτήριον τῆς κοινωνιολογικότητος θεωρίας ἢ καὶ γενικῶς διδασκαλίας τινός; Διὰ νὰ ἀπαντήσωμεν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο, δεόν νὰ καθορίσωμεν τὴν θέσιν ἡμῶν ἀπέναντι τῆς κοινωνιολογίας ὡς ἐπιστήμης. Ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ παλαιᾶς καὶ ἀποαίωνων ἀνεγνωρισμένης ἐπιστήμης, θὰ ἠδυνάμεθα — ἂν καὶ τοῦτο ὅπωςδὴποτε θὰ ἀντέφασκε πρὸς τὴν αὐστηρὰν γνωσεολογικὴν καὶ μεθοδολογικὴν συνείδησιν, ἢ ὁποῖα δεόν νὰ διέπη τὸν ἐπιστήμονα — νὰ προὑποθέσωμεν ὡς σιωπηρῶς ὑφιστάμενον τὸ κριτήριον τῆς κοινωνιολογικότητος. Δὲν πρόκειται ὁμως περὶ τοιούτου τινός. Ἡ κοινωνιολογία, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι ἐπιστήμη νεωτάτη, ἔχει γίνῃ ἀντικείμενον τόσων ἀμφισβητήσεων, ὥστε ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δικαιούμεθα νὰ προὑποθέσωμεν ὡς γνωστὰ ὅσα κατ' ἐξοχὴν εἶναι ἄγνωστα. Δεδομένου μάλιστα

λιστα, ὅτι δὲν πρόκειται νὰ περιορισθῶμεν εἰς ἀνάπτυξιν καὶ ἐξεικόνισιν ἀπλῶς τῶν κοινωνιολογικῶν θεωριῶν καὶ ὅτι σκοπὸς τῆς παρούσης ἐρεύνης εἶναι καὶ ἡ κριτικὴ αὐτῶν, δηλαδὴ ἡ συστηματικὴ κατανόησις αὐτῶν, ὁ συγκεκριμένος καθορισμὸς τῆς θέσεως ἡμῶν ἀπέναντι τῆς κοινωνιολογίας ὡς ἐπιστήμης καθίσταται ἔτι μᾶλλον ἀναγκαῖος. Ἡ κριτικὴ ἄλλωστε, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ προβῶμεν, θὰ βασίζεται ἐπὶ τοῦ κριτηρίου, τὸ ὁποῖον θὰ προκύψῃ ἐξ αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς θέσεως ἡμῶν. Δὲν πρόκειται κυρίως νὰ κρίνωμεν τὴν ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν τῶν διαφόρων θεωριῶν, διδασκαλιῶν καὶ ἀπόψεων, αἱ ὁποῖαι θὰ παρελάσουν ἐνώπιον ἡμῶν. Πρόκειται — τοῦτο ἄλλωστε εἶναι καὶ τὸ θεμελιώδες — νὰ κρίνωμεν, ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ἐκάστη τούτων εἶναι ἢ δὲν εἶναι κοινωνιολογικὴ. Πρὸς τοῦτο λοιπὸν ἀπαραίτητον εἶναι νὰ ὀρίσωμεν τί θεωροῦμεν ὡς κοινωνιολογικόν.

7. — Πρὸς σαφῆ καθορισμὸν τῆς ἰδιοτυπίας τῆς κοινωνιολογίας ὡς ἐπιστήμης δεόν νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν ὠρισμένας θεμελιώδεις ἀληθείας. Διὰ τῶν ἀληθειῶν, ὧν τὸν καθορισμὸν θὰ ἐπιχειρήσωμεν, πρόκειται κυρίως νὰ παράσχωμεν λύσεις εἰς ὠρισμένα στοιχειώδη προβλήματα τῆς θεωρίας τῆς ἐπιστήμης.

Ὡς ἐμπειρικὴ ἐπιστήμη δεόν νὰ νοηθῇ ἡ ἐνέργεια ἐκείνη τοῦ συνειδότος ἡμῶν, δι' ἧς ποιεῖται τοῦτο ἀφαίρεσιν ἀπὸ τῆς πραγματικότητος, χωρὶς ἐν τούτοις καὶ νὰ ἀπομακρύνεται αὐτῆς. Ἡ ἀφαίρεσις ἀπὸ τῆς πραγματικότητος εἶναι βεβαίως ἀπαραίτητος προϋπόθεσις πάσης ἐπιστημονικῆς ἐνεργείας τοῦ συνειδότος ἡμῶν. Ὁ εἰς ἀπλὴν φωτογράφισιν τῆς πραγματικότητος περιοριζόμενος δὲν ἐνεργεῖ ἐπιστημονικῶς. Ἡ ἐπιστημονικὴ σύλληψις τῆς πραγματικότητος σημαίνει ἀκριβῶς ἀφαίρεσιν ἀπὸ ταύτης. Ἡ πραγματικότης δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συλληφθῇ ἐπιστημονικῶς, δηλαδὴ νὰ ἐξηγηθῇ ἢ νὰ νοηθῇ¹, εἰμὴ μόνον δι' ἐννοιῶν, αἱ δὲ ἐννοιαὶ ἀνήκουν ἀφ'

¹ Περὶ τῆς διαφορᾶς, ἣτις ὑφίσταται μεταξὺ «ἐξηγεῖν» καὶ «νοεῖν» θὰ ὁμιλήσωμεν ἀμέσως κατωτέρω.

ἐαυτῶν εἰς τὸν κόσμον τοῦ «μὴ πραγματικοῦ». Ὡστε: ἡ πραγματικότης συλλαμβάνεται ἐπιστημονικῶς μόνον διὰ τοῦ «μὴ πραγματικοῦ».

Ἡ ἐννοιολογικὴ ὁμῶς σύλληψις τῆς πραγματικότητος δὲν σημαίνει — ὡς ἐτονίσαμεν ἄλλωστε καὶ ἄνωτέρω — καὶ ἀπομάκρυνσιν ἀπ' αὐτῆς. Αἱ ἐμπειρικαὶ ἐπιστῆμαι, περιοριζόμεναι εἰς ἐννοιολογικὴν σύλληψιν τοῦ πραγματικοῦ καὶ ὁρμώμεναι κατ' ἀκολουθίαν ἀπὸ τῆς ἐμπειρίας, ἧς ἀκριβῶς τὰ δεδομένα προσπαθοῦσι νὰ ταξινομήσωσι, διακρίνονται θεμελιωδῶς ἀπὸ τῶν φιλοσοφικῶν ἐνεργειῶν τοῦ συνειδότος ἡμῶν, αἱ ὁποῖαι στρέφονται οὐχὶ περὶ τὴν σύλληψιν καὶ ταξινόμησιν τοῦ πραγματικοῦ, ἀλλὰ περὶ τὴν διαμόρφωσιν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ βάσει κριτηρίων ἀξιολογικῶν ἢ περὶ τὴν θεμελίωσιν τῶν ὑπὸ πάσης πραγματικότητος προϋποτιθεμένων καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀνεξαρτήτως ἀπὸ πάσης ἐμπειρίας ὑφισταμένων τυπικῶν ἀρχῶν τοῦ συνειδότος. Ἐν τῷ προκειμένῳ θὰ περιορίσωμεν τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἐπὶ τῶν ὡς ἄνω ὀρισθεισῶν ἐμπειρικῶν ἐπιστημῶν.

8. — Αἱ ἐμπειρικαὶ ἐπιστῆμαι εἶναι δυνατόν ἢ μᾶλλον δεῖον νὰ διακριθῶσιν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπὶ τῇ βάσει κριτηρίου *λογικοῦ*, δηλαδὴ μεθοδολογικῶς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπὶ τῇ βάσει κριτηρίου *πραγματικοῦ*, δηλαδὴ ἐξ ἀπόψεως τοῦ ἀντικειμένου, περὶ τὴν μελέτην τοῦ ὁποίου στρέφονται αὐταί. *Τὸ λογικὸν κριτήριον δὲν συμπίπτει πρὸς τὸ πραγματικόν.* Ἐὰν ἡ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ λογικοῦ κριτηρίου ἐπιχειρουμένη διάκρισις τῶν ἐπιστημῶν τέμνει αὐτὰς ὀριζοντίως, ἡ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πραγματικοῦ κριτηρίου ἐπιχειρουμένη διάκρισις τέμνει αὐτὰς καθέτως.

Ἡ *λογικὴ* διάκρισις τῶν ἐμπειρικῶν ἐπιστημῶν ὀφείλεται εἰς τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ «γενικευτικῆς» καὶ «εἰδικευτικῆς» μεθόδου ἀντίθεσιν. Αἱ ἐννοιαί, δι' ὧν συλλαμβάνεται ἡ πραγματικότης ἐπιστημονικῶς, σχηματίζονται ἄλλοτε μὲν διὰ γενικεύσεως, ἄλλοτε δὲ δι' εἰδικεύσεως. Ἡ θεμελιώδης αὕτη διάκρισις τῆς γενικευτικῆς ἀπὸ τῆς εἰδικευτικῆς μεθόδου ὀφείλεται κυρίως — (λέγομεν κυρίως, διότι ὡς ὀρμητήριον τῆς διακρίσεως αὐτῆς ἐχρησίμευσαν σχετικαὶ θεωρίαι τῶν

Dilthey καὶ Wilhelm Windelband)¹ — εἰς τὸν φιλόσοφον Heinrich Rickert².

Διὰ γενικεύσεως σχηματίζονται αἱ ἔννοιαι ἐκεῖναι, δι' ὧν ποιούμεθα ἀφαίρεσιν ἀπὸ τῆς ἀτομικῆς, ἐν τῇ γενικωτάτῃ τῆς λέξεως ἔννοια, δηλαδή ἀπὸ τῆς ἐν ὠρισμένῳ χρόνῳ καὶ ὠρισμένῳ τόπῳ (ἢ καὶ ἀπλῶς ἐν ὠρισμένῳ χρόνῳ) δεδομένης καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐν σχέσει πρὸς τὸν ὠρισμένον αὐτὸν χρόνον καὶ τόπον ἀτομικῶς διαδηλουμένης πραγματικότητος. Αἱ διὰ γενικεύσεως σχηματιζόμεναι ἔννοιαι ὀφείλονται εἰς τὴν ἐμπειρίαν καὶ ἐφαρμόζονται ἐπὶ τῆς πραγματικότητος, χωρὶς ὁμως νὰ συμπίπτουν πλήρως πρὸς αὐτήν, χωρὶς δηλαδή νὰ ἀνταποκρίνωνται μόνον πρὸς ὠρισμένην ἐν χρόνῳ καὶ τόπῳ ἐμφανιζομένην πραγματικότητα. Ἰδανικὸς τύπος ἔννοιας ὀφειλομένης εἰς γενίκευσιν εἶναι ὁ φυσικὸς νόμος. Οὗτος, ἂν καὶ ἐξάγεται ἐκ τῆς πραγματικότητος, πρὸς οὐδεμίαν ἀτομικὴν ἐμφάνισιν αὐτῆς συνταυτίζεται ἀπολύτως. Αἱ ἀτομικαὶ ἐμφανίσεις χρησιμοποιοῦνται ἀπλῶς ὡς παραδείγματα πρὸς ὑποστήριξιν του.

Δι' εἰδικεύσεως σχηματίζονται αἱ ἔννοιαι ἐκεῖναι, δι' ὧν ποιούμεθα ἀφαίρεσιν ἀπὸ τῆς πραγματικότητος, χωρὶς ὁμως νὰ ἀπομακρυνόμεθα τοῦ ἰδιάζοντος εἰς αὐτήν ἀτομικοῦ χαρακτῆρος. Πῶς τοῦτο, χωρὶς νὰ σημαίνει ἀπλῆν περιγραφὴν, εἶναι δυνατόν, θὰ ἐννοήσωμεν ἀμέσως κατωτέρω, δηλ. ἀφ' οὗ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν καὶ τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων τῶν ἐμπειρικῶν ἐπιστημῶν διαφορὰν. Ἡ εἰδικευτικὴ μέθοδος δὲν εἶναι δυνατὴ εἰ μὴ μόνον ἐν σχέσει πρὸς ὠρισμένον ἀντικείμενον γνώσεως καὶ δὴ πρὸς τὸ ὠρισμένον ἐκεῖνο ἀντικείμενον, τὸ ἑποῖον δὲν εἶναι ἀπλῶς πραγματικόν.

9. — Τὰ ἀντικείμενα τῶν ἐμπειρικῶν ἐπιστημῶν διακρίνονται

¹ Πρὸς. σχετικῶς: *Franz Oppenheimer*, *System der Soziologie*, Erster Band, Erster Halbband, Jena 1922, σ. 155, ὅστις μάλιστα μνημονεύει τὸν *Hermann Paul* (*Prinzipien der Sprachwissenschaft* 1880) ὡς ἐκείνον, εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ὁποῖου κατὰ πρῶτον ἐξεκολάφθη ἡ ὁδηγήσασα εἰς τοὺς *Dilthey* καὶ *Windelband* κατεύθυνσις.

² Πρὸς. κυρίως: *Heinrich Rickert*, *Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung*, Tübingen 1921.

εις «ἀπλῶς πραγματικά» καὶ εἰς «μικτά». Συμφώνως πρὸς τὴν διάκρισιν αὐτὴν διακρίνονται καὶ αἱ ἐμπειρικαὶ ἐπιστῆμαι, ἀνεξαρτήτως τῆς μεθόδου των, εἰς ἐκείνας, ὧν ἀντικείμενον ἐρεύνης εἶναι τὸ «ἀπλῶς πραγματικόν», καὶ εἰς ἐκείνας, ὧν ἀντικείμενον εἶναι τὸ «μικτόν».

Ὡς ἀπλῶς πραγματικὸν ἐμφανίζεται ἡ φύσις. Μικτόν εἶναι τὸ ὑπὸ νοήματος πληρούμενον, δηλαδή ἡ ἱστορία ἐν τῇ γενικωτάτῃ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ. Ὁ ὅρος «μικτόν» ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ὀφείλεται εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν Πλάτωνα¹.

Ἡ φύσις, ἀποτελοῦσα ἀπλοῦν ἀντικείμενον, δηλαδή μὴ φερομένη ὑπὸ ὑποκειμένων βουλήσεως, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συλληφθῇ ἐπιστημονικῶς εἰ μὴ δι' ἀπλῆς ἐξηγήσεως Ἐξήγησις σημαίνει τὴν ἀνεύρεσιν τῆς προσδιορίζουσας τὸ ἀπλῶς πραγματικὸν μηχανικῆς αἰτιότητος. Αἱ ἐπιστῆμαι, δηλαδή αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, ὧν σκοπὸς εἶναι ἡ ἐξήγησις τοῦ «ἀπλῶς πραγματικοῦ» δεόν νὰ ὀνομασθῶσιν «ἐξηγητικαὶ ἐπιστῆμαι». Ἡ φύσις, τὸ «ἀπλῶς πραγματικόν» δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ. Πᾶσα προσπάθεια νοήσεως τῆς φύσεως καταλήγει εἰς μεταφυσικὴν, διότι, μὴ περιοριζομένη εἰς ἀνεύρεσιν μηχανικῶν αἰτιότητων, δηλαδή εἰς ἐξήγησιν, ἀλλ' ἀναζητοῦσα τὸ νόημα τῆς μόνον ὡς ἀπλῆς πραγματικότητος ἐμφανιζομένης φύσεως, ἢ προϋποθέτει ὡς ὑφιστάμενα ὑποκείμενα (π. χ. τὸν Θεόν), τῶν ὁποίων ἡ ὕπαρξις δὲν εἶναι δυνατὸν ἐπιστημονικῶς νὰ πιστοποιηθῇ, ἢ ἐμφυσᾷ εἰς τὴν φύσιν νόημα, τὸ ὁποῖον μόνον ἐκ τῆς ἀξιολογικῆς συνειδήσεως τοῦ προβαίνοντος εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτὴν καὶ οὐχὶ ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς πραγματικότητος ἐξάγεται.

Ἡ ἱστορία ἀντιθέτως, μὴ ἀποτελοῦσα ἀπλοῦν ἀντικείμενον, ἀλλὰ φερομένη ὑπὸ ὑποκειμένων βουλήσεως, δηλαδή ὑπὸ ἀνθρώπων θετόντων σκοποῦς καὶ διεπομένων ὑπὸ νοημάτων καὶ ἀξιῶν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συλληφθῇ ἐπιστημονικῶς ὡς ἀπλῆ φύσις, τουτέστι νὰ ἐξηγηθῇ. Ἡ ἀνεύρεσις μηχανικῆς αἰτίας δὲν εἶναι δυνατὴ ἐκεῖ ὅπου

¹ Πρὸς κυρίως: *Johannes Theodorakopoulos, Platons Dialektik des Seins (Heidelberger Abhandlungen zur Philosophie und ihrer Geschichte), Tübingen 1927.*

φορείς τῆς πραγματικότητος ἐμφανίζονται ἄνθρωποι. Ἡ ἱστορική, δηλαδή μικτὴ πραγματικότης, ἐμφανιζομένη ὡς σύνολον πράξεων καὶ ὁράσεων τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἐξηγεῖται, ἀλλὰ νοεῖται, δηλαδή συλλαμβάνεται ἐπιστημονικῶς οὐχὶ διὰ τῆς πιστοποιήσεως τῆς διεπούσης αὐτὴν μηχανικῆς αἰτιότητος, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀνευρέσεως τοῦ νοήματος, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευσεν ὡς συνειδητὸν ἢ καὶ ἀσυνειδήτῳ ἐλατηρίῳ αὐτῆς. Μεταξὺ μηχανικῆς αἰτίας καὶ ἐλατηρίου (ἢ αἰτίου) ὑφίσταται θεμελιώδης διαφορά. Ἡ ἱστορική λοιπὸν πραγματικότης, μὴ ἀποτελοῦσα ἀπλὴν πραγματικότητα, δεόν νὰ ἐρευνεῖται (καὶ ἐρευνεῖται) ὡς πραγματοποιήσεις νοημάτων. Πρόκειται εἰδικῶς περὶ τῶν νοημάτων, τὰ ὁποῖα ὠθοῦν συνειδητῶς ἢ ἀσυνειδήτως τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὰς πράξεις αὐτῶν. Μόνον ἐν σχέσει πρὸς τὰ νοήματα αὐτὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἐπιστημονικὴ σύλληψις τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος, εἰς ἣν περιλαμβάνεται τόσον ἡ ὑπὸ τῆς ἱστοριογραφίας χαρακτηριζομένη (καὶ δὴ συνήθως ἐπὶ τῆ βάσει ὠρισμένων ἀξιῶν) ὡς καθ' αὐτὸ «ἱστορική», ὅσον καὶ ἡ καθημερινὴ πραγματικότης. Αἱ ἐπιστῆμαι, ὧν ἀντικείμενον εἶναι αἱ πράξεις τοῦ ἀνθρώπου, δεόν νὰ ὀνομασθῶσι «νοητικαὶ ἐπιστῆμαι».

Ἡ διάκρισις μεταξὺ ἐξηγητικῶν καὶ νοητικῶν ἐπιστημῶν, διάκρισις ὀφειλομένη εἰς τὰ ἀντικείμενα καὶ οὐχὶ εἰς τὰς χρησιμοποιουμένας ὑπ' αὐτῶν μεθόδους, διάκρισις τουτέστι πραγματικὴ καὶ οὐχὶ λογικὴ, ἀπεκρυσταλλώθη, καθ' ἡμᾶς, κυρίως ὑπὸ τοῦ Max Weber¹. Ἡ ἀρτιωτέρα διατύπωσις αὐτῆς ἐγένετο πάντως ὑπὸ τοῦ Heinrich Rickert², ὅστις κατάρθωσεν ἐπιτυχῶς νὰ ἀπαλλάξῃ αὐτὴν παντὸς διαφορουμένου ὄρου, κυρίως τῶν ὄρων, δι' ὧν προσεπάθησαν νὰ διατυπώσωσι τὴν ἔννοιαν τοῦ «νοεῖν» ὁ Dilthey, ὅστις καὶ πρῶτος συνέλαβεν αὐτὴν, καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ ὀρμηθεὶς φιλόσοφος Ἐδουάρδος Spranger³.

¹ Πρὸς Max Weber, Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre, Tübingen 1922.

² Heinrich Rickert, op. cit., σ. 422 κ, ε.

³ Πρὸς Wilhelm Dilthey, Einleitung in die Geisteswissenschaften, Versuch einer Grundlegung für das Studium der Gesellschaft und der Geschichte. I, Leipzig 1888, σ. 45, 136, 150 καὶ 172. — Eduard Spranger, Zur Theorie des Verstehens und zur geisteswissenschaftlichen Psychologie (Festschrift, Johan-